

Gönderim Tarihi: 05.06.2020
Kabul Tarihi: 08.06.2020
Yayımlanma Tarihi: 15.06.2020

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1206/1 Numarada Kayıtlı El Yazması Eser En'am 6/158. Ayetin Tefsiri

Burhan BALTACI*

Bu çalışmamızda Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesinde bulunan 1206/1 nu.da kayıtlı En'am 6/158. ayeti tefsiri olan el yazması eser ele alınarak değerlendirilmektedir. Öncelikle eseri yapısal özellikleri ile bir değerlendirmeye tabi tutmak istiyoruz. Katalog bilgilerine göre eserin ismi “Risâle fî tefsîri kavlihî Teâlâ: yeyme ye'tî ba'du âyâti Rabbi-ke lâ yenfe'u nefsen îmânuhâ... (رسالة في تفسير قوله تعالى يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ... (آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا...))” şeklindedir. İsimlendirmede altı çizili olarak verdiğimiz, ayette de ifadesini bulan “nefsen (نَفْسًا)” kelimesi, katalogda sehven “nefsehâ (نَفْسِهَا)” şeklinde yazılmıştır (Fajic, 1991, III, 310). Eser nesih hatla yazılmış, rik'a ile bazı açıklayıcı notlar eklenmiş, fasıl/bölüm kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmış, ayetler, başlıklar ve önemli kısımların üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Vakıf mührü ile Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi mührü bulunmaktadır.

Katalogda eserin 1-18. sayfalar arasında yer aldığı bilgisi yer almaktadır. Eser 1b-18a arası varaklar arasında el yazması olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca katalogda eserin içeriğinin “yukarıda verilen ayetin Türkçe yorumu (Tumačenje, na turskom jeziku, gore citiranog kur'anskog ajeta ajeta)” olduğu da belirtilmiştir (Fajic 1991: III, 310). Nitekim eser En'am 6/158. ayetin eski Türkçe (Osmanlıca) tefsiridir. Katalogda bu risaleye kaynak olarak Bağdatlı İsmail Paşa'nın Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn (II, 211) ve Kâtib Çelebi'nin (Hacı Halîfe) Keşfü'z-żunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn (I, 855) adlı eserleri gösterilmektedir (Fajic 1991: III, 310).

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
e.posta: baltaci@kastamonu.edu.tr ORCID:0000-0001-5990-7131.

Atıf/Cite as: Baltacı, B. (2020), Kitap Tanıtımı - Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1206/1 Nu.da Kayıtlı En'am 6/158. Ayetin Tefsiri El Yazması Eser. Dini Araştırmalar, 23(57): 255-258, DOI:10.15745/da.750619

Yazar olarak katalogda “Muhammad (Meĥmed) b. Farâmurz Mollâ Husraw (v. 885/1480)” ismi zikredilmektedir (Fajić, 1991, III, 310). Bu isim, meşhur Osmanlı âlimi ve müftüsü Molla Hüsrev’dir. “Asıl adı Mehmed’dir. Biyografisini veren Taşkoprizâde babasını “ümerâ-i Ferâsiha”dan “Rûmiyyü’l-asl” Ferâmurz diye kaydeder. Bu ifadelerden babasının, Rum vilâyeti şeklinde anılan Sivas-Tokat bölgesinde bulunan ve bir Türkmen boyu olan Varsak kabilesi beylerinden olduğu anlaşılır.” Molla Hüsrev’in Bakara suresinin 142. ayetine kadar Beydâvî’nin tefsiri üzerine Hâşiye ‘alâ Envâri’t-tenzîl li’l-Beydâvî isimli haşiyesi de bulunmaktadır (Koca 2005: XXX, 252-254).

DİA’da (TDV İslam Ansiklopedisi) Molla Hüsrev’e ait Risâle fî tefsîri kavlihî te’âlâ “lem tekün âmenet min ħablü” (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 451/13) isimli bir ayet tefsiri olduğu ifade edilmektedir (Koca 2005: XXX, 252-254). Yaptığımız araştırmalar neticesinde 451/13 nu.da kayıtlı 30a-30b varaklar arasında dili Arapça olan ve tanıtımını yaptığımız esere konu olan En’am 6/158. ayetin bir ibaresinin tefsiri veya tefsiri üzerine bir haşiyesi olan bu esere de ulaştık. Bu iki eserin dili ve ebatları da dâhil aralarında epeyce bir fark olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Eserin, içerik incelemesi, tanıttığımız eserle karşılaştırılması başka bir çalışmanın konusu olacağından burada sadece zikretmekle yetiniyoruz.

Eserimizin içeriği hakkında da kısaca bilgi vermek gerekirse; eser, yukarıda belirtilen isminden de anlaşılacağı üzere “(İnanmak için) ille de kendilerine meleklerin gelmesini veya rabbinin gelmesini ya da rabbinden bazı işaretlerin gelmesini mi bekliyorlar? Daha önce inanmamış yahut inancı sayesinde bir iyilik yapmamış kimseye, rabbinden bazı işaretler geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz. De ki: "Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz.” şeklinde mealini verebileceğimiz “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمِنَتْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنْظَرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ” En’am 6/158. ayetinin tefsiridir.

Eser hamdele, salvele ve tefsiri yapılacak ayetin metninden sonra En’am 6/158. ayetin ilgili “أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا” kısmının Beydâvî (ö. 685/1286) tarafından yapılan tefsirine (Beydâvî 2000: I, 529) yer verilerek başlamaktadır (vr. 1b). Esasında eserin Beydâvî’nin tefsirinde kısaca yer verdiği hususların geniş izahlarla delillendirilmesi maksadıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan eser hakkında; konumuz olan ayetin işaret ettiğimiz ibaresi hakkında Beydâvî’nin tefsiri üzerine bir haşiyedir, yorumunda bulunabiliriz. Haşiyelerin de müstakil tefsirler kadar dikkate değer birer tefsir kaynağı olduğunu burada belirtmekte yarar vardır.

Eser, konusu itibariyle, adı geçen ayet üzerinden Ehl-i Sünnet ve Mutezile arasında daha önce de tartışmaya da konu olmuş “kıyamet alametleri gerçekleşmeden hemen önce gerçekleşen bir imanın makbul olup olmayacağı” meselesidir. Kıyamet alametleri görüldükten sonra imanın makbul olmayacağına Ehl-i Sünnet ve Mutezile müttefiktir. Tartışılan husus ise kıyamet alametleri gerçekleşmeden hemen önceki imandır. Bu da kadim fikrî münakaşa olan, amel imandan bir cüz/parça mıdır, tartışmasıdır. Yani kıyamet alametleri görülmezden hemen önceki iman Mutezileye göre makbul değil, Ehl-i Sünnet'e göre makbuldür.

Eser, bir kısmı Arapça olan başlıklarla ayrılmış fasıllardan (bölüm) oluşmaktadır. Bu başlıklar şu şekildedir: Mutezilenin metodunun açıklanması (vr. 3a); iki mezhep arasındaki fark ve Mutezilenin delilinin reddi (vr. 4b); Mutezile mezhebinin görüşünün ayrıntıları (vr. 6b); Ehli Sünnetin ayetten çıkarımları ve Mutezilenin delillerine -dayanakları ile- karşı görüşleri (vr. 7b); Mutezilenin Ehl-i Sünnete cevapları (vr. 10b); Mutezileye Ehl-i Sünnetin (Beydâvî'nin tefsirinde verdiği) üç cevabından ikinci cevabın ayrıntıları (vr. 11b); Ayetten hareketle, Ehl-i Sünnetin Mutezilenin deliline tekrar itirazı (vr. 14b); Ayetten hareketle, genel bir değerlendirme (vr. 15b) (buraya kadar olan başlıklarda izahı yapılan Beydâvî'nin tefsirinde yer verdiği ikinci cevabın şerhi idi.); (Beydâvî'nin) birinci cevabı(nı)n izahı (vr. 16b); (Beydâvî'nin) üçüncü cevabı (vr. 17a).

Eser “hulasa” başlığı altında yer alan bir sonuç ile tamamlanmaktadır (vr. 18a). Sonuç cümlesi olarak “Mutezilenin, sadece (amelsiz) imanın yeterli olmayacağına dair ayeti kerimeden hareketle ortaya koyduğu delile, Ehl-i Sünnet cenahından Beydâvî tarafından ortaya konulmuş olan bahsi geçen üç cevap ve temellendirmeleri ile yanıtlanmaktadır.” denilmektedir (18a). Müellif Allah'a hamt ederek eseri noktalamaktadır.

Eser hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse şu hususlar öne çıkmaktadır. Bu eserin ismi her ne kadar ayetin tamamına telmih yapılarak verilse de eser, En'am 6/158. ayetin bir parçası olan “أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا” kısmının Beydâvî tarafından yapılan tefsiri üzerine yazılmış bir haşiye niteliğindedir. Bu tanıtımda eser, yapısal ve içerik incelemesine tabi tutulmuştur. Yapısal olarak katalog verileri ile yazma eser üzerindeki bilgiler karşılaştırılmış ve okuyucunun doğru bilgiye ulaşmasına yardımcı olunmuştur. Eserin müellifi katalog verilerinde Molla Hüsrev olarak ifade edilmişse de bununla ilgili bir veriye eser üzerinde rastlanmamıştır. Bununla beraber eserin katalog verilerine istinaden Molla Hüsrev'e aidiyeti ön kabulünden hareket edilmiştir. Molla Hüsrev'e ait aynı ayetin başka bir ibaresi üzerinden Süleymaniye yazma eser kütüphanesinde bir tefsir risalesi bulunmakla beraber iki eser arasında dil dâhil oldukça farklı yönler mevcuttur.

Eserin Ehli Sünnet ve Mutezile arasındaki bir tartışma üzerine, daha doğrusu Mutezileye reddiye sadedinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Hareket noktası ise Beydâvî'nin En'am 6/158. ayetin tefsirinde ortaya koyduğu hususlardır. Her ne kadar eser haşiye türünde ise de haşiyelerin birer orijinal eser gibi içeriğe sahip oldukları da bilinmektedir. Kanaatimizce haşiye yazımı bir dönemde eser yazım şekli olarak öne çıkmış ve ulemanın da tercihini kazanmış bir yazım türüdür.

Eser ortaya konulurken özellikle ve ağırlıklı olarak dilbilimin verilerinden yararlanılmış, karşı delillerin çürütülmesinde, yeni delillerin temellendirilmesinde Arap dilindeki sarf-nahiv kurallarına ve dil ekollerinin görüşlerine azami ölçüde atıflar yapılmıştır. Atıf yapılan diğer bazı ayetler yanında, tefsiri yapılan ayetin ibaresi ile ayetin baş taraflarına yapılan atıflar anlamın tespiti için önem arz etmiş ve bu atıflara sıkça yer verilmiştir. Eser yazımında çeşitli müfessirlere de atıflar yapılmıştır. Bunların başında pek tabidir ki görüşleri temel alınan Beydâvî başta gelmektedir. Muhaşşi Sinan Efendi (ö. 986/1578) gibi Beydâvî üzerine yazılan haşiyelere, Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) gibi müstakil tefsir müelliflerine de zaman zaman atıflar yapılmıştır.

Burada yapısal ve içerik incelemesine tabi tuttuğumuz eserin, kaynaklarda zikredilen Süleymaniye yazma eserler kütüphanesi Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 451/13'da 30a-30b varaklar arasında kayıtlı Arapça olarak kaleme alınan Risâle fî tefsîri kavlihî te'âlâ "lem tekün âmenet min qablü isimli eser ile aynı ayeti konu edinen ve yine Beydâvî üzerine haşiye olduğu tarafımızdan ortaya konulan Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) Kastamonu yazma eserler kütüphanesi 1163/10 nu.'da kayıtlı er-Risâletu'l-beyyinât fî ba'dı'l-âyât isimli eser (Baltacı 2013: 87-94) ve benzeri eserlerle karşılaştırmalı çalışmaların yapılması temennimizdir.

Kaynaklar/References

- Bağdatlı İsmail Paşa. (1951/1955). Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musan-nifîn. (I-II). İstanbul.
- Baltacı, B. (2013). Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-, II. Baskı, Bursa: Emin Yayınları: 256.
- Beydâvî. (2000). Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl, Dâru'r-Raşîd. Beyrut.
- Fajjić, Z. (1991). Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukopisa. Sarajevo.
- Kâtib Çelebi (Hacı Halife). (1362/1943). Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn. (I-II) (İkinci baskı). İstanbul.
- Koca, F. (2005). "Molla Hüsrev", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXX, 252-254. <https://islamansiklopedisi.org.tr/molla-husrev> (09.06.2020).
- Molla Hüsrev. (ts.). Risâle fî tefsîri kavlihî te'âlâ "lem tekün âmenet min qablü", Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 451/13, vr. 30a-30b.